

Individualna psihologija i religija

Namjerno izbjegavam ovdje izraz »individualna psihologija religije«. Ne želim, naime, u slijedećem govoriti ni o psihologiji »individualnih razlika« (to jest o diferencijalnoj psihologiji) na području religioznosti, ni o psihologiji individualne religiozne svijesti u smislu religiozne karakterologije, nego o stavu takozvane individualne psihologije prema religiji. Začetnik je ovog psihološkog pravca židovski liječnik Alfred Adler, nekadašnji pristaša Freudove psihoanalize. S Freudom se slaže u tom što drži da glavni pokretač duševnog života treba tražiti u dubinama nesvjesnog života, kao i u tom što uopće vansvjesnim činiocima pridaje veliku važnost. Do razilaženja između Freuda i Adlera vodilo je određivanje onog konkretnog temeljnog nagona koji stvarno upravlja čovjekovim životom. Po Freudu je to »libido« odnosno seksualni nagon, a po Adleru težnja za moći (Streben nach Macht; u kasnijim spisima: Streben nach Ueberwindung).

Poslije onog što smo rekli o psihoanalitičkoj psihologiji religije nije teško pogoditi kakav će biti stav individualne psihologije prema religiji.

ŠTO JE INDIVIDUALNA PSIHOLOGIJA?

Ovdje možemo tek u glavnim crtama skicirati smisao individualne psihologije. Potrebno je da upoznamo najosnovnije pojmove Adlerove terminologije. Drugo nas ovdje ne zanima.

U svojoj individualnoj psihologiji Adler ide za tim da utvrdi odnos između pojedinca i zajednice, te da pronade i upozna psihološke motivacije koje iz toga slijede. Po njegovoj osnovnoj tezi pojedinac traži svoje mjesto u društvu. Taj je zahtjev zapravo integralni dio čovjekovog značaja. Zato se cijeli njegov razvitak sastoji u mnogovrsnoj borbi između želja pojedinca i njegovih obveza prema društvu.

Ishodište Adlerove psihologije bila je jedna studija iz biologije i medicinske patologije.¹ Tamo je Adler pokazao da slabi odnosno zakržljali organi mogu veoma pojačati svoju funkciju. To čine kao kompenzaciju funkcionalnog nedostatka, kao nadoknadu za

¹ A. Adler, Studie über Minderwertigkeit von Organen.[²] München 1927 (prvo izdanje: 1907).

funkcionalnu malovrijednost (Minderwertigkeit). Često imamo pravu »hiperkompensaciju« (nadenadoknadu), a s njom u vezi uslijed »treninga« funkcionalnu viševrijednost (Mehrwertigkeit). — Adler zamišlja pojedinca po analogiji prema malovrijednom organu. Čovjek je u mnogom pogledu ovisan o drugima, naročito u djetinjstvu. Potrebna mu je tuđa pomoć. U toj se situaciji budi pokušaj za kompenziranje vlastite nemoći: težnja za samostalnošću. Često čovjek krivo shvaća taj svoj položaj, sve pod pritiskom nadmoćne okoline. Tako nastaje osjećaj malovrijednosti (Minderwertigkeitsgefühl), a kao pojava hiperkompensacije težnja za važanjem ili váljanjem (Geltungsstreben), težnja kojom pojedinac bezobzirno i jednostrano hoće ostvariti svoje vlastite želje i zahtjeve. To konačno vodi do neurotičkog oboljenja.

Kao praoblik težnje za važanjem spominje Adler »muški protest«: težnja za takozvanim muškim vrednotama, jer se »muško« uzima u smislu velike vrijednosti (»muško« = »visoko - gore«).² Uostalom, konkretno doživljavanje vlastite nedostatnosti u dugotrajnom raspoloženju osjećaja malovrijednosti naprosto vodi do toga da čovjek odvažno upravlja sve svoje snage prema jednoj »fiktivnoj svrsi«. Zakonitost svega duševnog događanja prikazuje Adler ovako: *»Mi nismo u stanju da mislimo, da osećamo, da želimo, da delamo, ako nam kakav cilj ne lebdi pred očima.«* Tu svoju tvrdnju precizira onda na ovaj način: *»Svaka duševna pojava, ako treba da nam pruži razumevanje jedne ličnosti, može se shvatiti i razumeti samo kao pripremanje za jedan cilj.«* Krajnji cilj razvija se u svakom svesno ili nesvesno, ali ostaje uvek *neshvaćen* u svome značenju.³

U tom teženju čovjek je ovisan o sasvim *individualnoj okolini* s *individualnim* zaprekama i poteškoćama. Njegov je duševni život, po Adleru, upravo stvaralačko zauzimanje stava prema toj okolini i prema tim poteškoćama. Kod toga nije mjerodavna apsolutna vrijednost njegovih organa i sposobnosti odnosno njihovih funkcija, nego je mjerodavna njihova relativna vrijednost, to će reći njihov odnos prema spomenutoj okolini, odnos što ga čovjek i sa svoje strane doživljava na sasvim *individualan* način, upravo prema svom individualnom životnom stilu. Zato je u duševnom životu svako kauzalno promatranje promašeno. Jedan događaj nikad ne djeluje

² A. Adler, Ueber den nervösen Charakter. Grundzüge einer vergleichenden Individual-Psychologie und Psychotherapie.⁴ München 1928, str. 20 i 164 - 176.

³ A. Adler, Individualna psihologija. Praksa i teorija. Prevela i uvodnu studiju napisala Ks. Atanasijević. Beograd 1937, str. 50, 51 i 52. — Slično na str. 130: »Zato se svaki duševni fenomen može razumeti samo kao *delimična pojava jednoobraznoga životnog plana*. Svi pokušaji objašnjenja, koji to napuštaju, da bi pomoću analize pojave, a ne njene veze, prodrli u suštinu dečjeg duševnog života, moraju se, prema tome, označiti kao pogrešni. Jer »činjenice« dečjeg života ne treba *nikad smatrati kao gotove činjenice*, već kao pripreme pokrete s obzirom na jedan cilj.«

na jednak način na dva čovjeka. Sve se u životu čovjeka odvija prema jednom uzročno nepristupačnom i utoliko zažonetnom individualnom životnom planu. Čujmo o tom samog Adlera: »Kad poznajem cilj jedne ličnosti, onda otprilike znam šta će doći. A tada mogu i sva kretanja što uzastopno dolaze staviti u red, videti ih u vezi, i moje približno psihološko znanje veze neprestano ispravljati ili prilagođivati. Dok poznajem samo uzroke, dakle samo reflekse i vremena reakcije, sposobnost pamćenja, i ostalo, slično tome, ne znam ništa od onoga što se događa u duši toga čovjeka. — Ovome još pridolazi da ni onaj koji se ispituje ne bi znao šta će sa sobom da otpočne, dok nije upućen jednom cilju. Dok ne poznajemo liniju njegova života, određenu jednim ciljem, upoznavanje čitavog sistema njegovih refleksa, zajedno sa svim uzročnim uslovima, ne bi bilo u stanju da nam pruži sigurnost o najbližoj posledici njegovih pokreta: oni bi se dali dovesti u saglasnost sa svakom mogućom duševnom konzekvencijom.«⁴

Ukratko možemo reći da kod Adlera naziv »individualna psihologija« ima ovo značenje: nema uzročnog poznavanja duševnog života po općim zakonima, nego se sve psihološko znanje temelji na konkretnom uživljavanju u individualnu dušu. Prema tome se onda i duševne činjenice pojedinih ljudi jedino razumijevaju na temelju jednog jedinstvenog životnog plana, koji je kod svakog pojedinog čovjeka određen po jednoj neshvaćenoj fiktivnoj svrsi. Uloga je ove svrhe ta da se čovjek riješi svojih osjećaja malovrijednosti, koji su nastali u borbi nemoćnog djeteta protiv njegove nadmoćne okoline. U svijesnom ili nesvijesnom težanju za spomenutom fiktivnom svrhom čovjek nalazi nadoknadu za svoj osjećaj malovrijednosti.

Drugim riječima:

Adlerova *individualna* psihologija ne isključuje socijalnost. Naprotiv, za nju je bitno da se čovjeka promatra u socijalnom vidu. Riječ »individualno« ovdje označuje nedjeljivo jedinstvo svake pojedine ljudske ličnosti, jer se po Adleru psihično uopće i određuje »kao nešto samostalno kroz sfere svijesnoga i nesvijesnoga individualnim jedinstvom i jednotom prožeto događanje, koje samo sebi postavlja ciljeve, vrednote i svrhe«.⁵

BOG I RELIGIJA

Sa stanovišta individualne psihologije pojam o Bogu po Adleru ima veliko značenje. Bog je simbol veličine i svemogućnosti, put prema visini. U njemu čovjek vidi cilj svoje budućnosti. Na temelju toga nalazi puno motiva koji ga mogu poticati na borbu protiv teškoće života, u prvom redu protiv vlastitih osjećaja malo-

⁴ A. Adler, Individualna psihologija. Str. 50 - 51. Poredi također: R. Dreikurs, Einführung in die Individualpsychologie. Leipzig 1933, str. 11 - 15.

⁵ S. Zimmermann, Duševni život. Zagreb 1932, str. 264.

vrijednosti.⁶ U prareligijama imao je čovjek druge simbole nadmoćnosti: životinje. Poslije su se ti simboli mijenjali prema različnoj predaji i prema različnom načinu života, štovišu, i prema različnoj klimi. *Svakako se znanstveno ne može dokazati da postoji Bog.* U njega se naprosto vjeruje.⁷ Čovjeku je uvijek potreban jedan »božanski cilj«. To traži njegova stalna nesigurnost, njegov stalni osjećaj malovrijednosti.

Čovječanstvo je uvijek težilo za somoodržanjem i za napretkom. Na tom je putu našlo Boga, ali ne kao stvarnost, nego kao simbol savršenosti i cjelovitosti. Najznačajniji je korak za održanje i usavršenje čovječanstva bio onaj kojim se čovjek sjedinio s Bogom da bi se oslobodio svakog zla.⁸ Sjediti se s Bogom to je onaj najviši motiv koji omogućuje svladavanje nevjerojatno velikih poteškoća.

Slične misli razvija Fr. Schulze - Maizier, sljedbenik Adlerov.⁹ Njegovo je stanovište slijedeće:

Religija pruža čovjeku pozitivne motive na temelju kojih ljudski život dobiva pozitivni smisao još i onda kad sve druge motivacije zataje. U tom zapravo i treba vidjeti kriterij prave religioznosti. Čovjek koji je uistinu religiozan odvažno se bori protiv takoreći nesavladivih poteškoća.

Društvo nam daje bezbroj dobara, ali ne bez naših vlastitih žrtava. Tko te žrtve shvaća kao bezuvjetnu obvezu, taj je već religiozan. Samo se religija ovdje mora uzeti u njenom »najkoncentriranijem smislu«, to jest bez zastarjelog misticizma, bez dogmatskih i historijskih relativnih primjesa. Tu ne smije biti nikakvog dualizma između »svetog« i »profanog«, između empiričke stvarnosti i transcendentne idealnosti. Sve su dogme nepotrebne, obredi besmisleni, sakramenti suvišni. Ne treba više da gledamo prema nebu, već treba da ostanemo vjerni zemlji. Biti pobožan ne znači vjerovati u Boga koji kraljuje iza oblaka, nego znači znati za svoju ovi-

⁶ »Die Gottesidee und ihre ungeheure Bedeutung für die Menschheit kann vom individualpsychologischen Standpunkt aus verstanden, anerkannt und geschätzt werden als Konkretisierung und Interpretation der menschlichen Anerkennung von Grösse und Vollkommenheit und als Bindung des Einzelnen wie der Gesamtheit an ein in der Zukunft des Menschen liegendes Ziel, das in der Gegenwart durch Steigerung der Gefühle und Emotionen den Antrieb erhöht.« Tako Adler u svom prinosu »Religion und Individualpsychologie« u djelu: E. Jahn und A. Adler, Religion und Individualpsychologie. Eine prinzipielle Auseinandersetzung über Menschenführung. Wien und Leipzig 1933, str. 59.

⁷ »Gott ist nicht wissenschaftlich erweisbar, er ist ein Geschenk des Glaubens.« Adler u djelu: E. Jahn und A. Adler, Religion und Individualpsychologie. Str. 60.

⁸ Adler u djelu: E. Jahn und A. Adler, Religion und Individualpsychologie. Str. 62.

⁹ Fr. Schulze-Maizier, Individualpsychologie und Religion. (Handbuch der Individualpsychologie. Herausgegeben von E. Wexberg. II. München 1926, str. 40 - 55.)

snost o jednoj stvaralačkoj osnovnoj sili koja svakog obvezuje, o jednoj sili koja ne boravi iznad nas na dalekim visinama, nego *koja stanuje u nama samima*.

»Selbstverständlich müssen wir den nachgerade ominös gewordenen Begriff »Religion« hier in seinem konzentriertesten Sinne fassen, unter Abstreifung alles antiquierten Mystizismus, alles Dogmatischen und Historisch-Relativen... Wir brauchen keine Dogmen mehr, um unserm Glauben an eine letzte schöpferische Weltgewalt und Weltmitte das Rückgrat zu stärken, keine Zeremonien, um die tiefste, heilsamste Ergriffenheit unseres Gemüts Ereignis werden zu lassen, — jede intime Lebensbeziehung zwischen Mensch und Mensch in ihrem Ernst wie in ihrem Glück ist uns Sakrament genug. Nicht hinter, sondern *in* den Erscheinungen das unergründlich Absolute, ewig Wunderbare spüren, den Weg der Erfahrung redlich durchmessen, ohne ihn ideologisch zu überflattern, intellektuelle Zucht halten, ohne in Skepsis stecken zu bleiben, gerade von der geistigsten Mitte aus den Umkreis des Empirischen bewältigen, nicht mehr den Himmel schielen, sondern der Erde treu bleiben, weil man lautere Kräfte ahnt, die das irdische Wirrsal zum »Garten der Genesung« wandeln könnten, diese weltfromme Treue zum Ganzen mitten in der Zerspaltung, dieser immer wieder sich regende Einheits- und Liebeswille, dieser mystisch ergriffene Realismus, der ein ewiges Paradoxon scheint und eine ewig spornende Aufgabe bleibt, er allein kann uns in der allgemeinen Götterdämmerung dieser Zeit vor der Verkargung retten, uns in Stand setzen, die Werte der alten Religion von aller falschen Transzendenz zu reinigen und in die Religion der Zukunft einzuschmelzen.« Skoro iza toga: »Fromm sein heisst nicht an den Gott glauben, der hinter Wolken thront und »nur von aussen stiesse«, sondern es heisst, sich in schlechthinniger Abhängigkeit wissen von einer schöpferischen, allverpflichtenden Grundgewalt, die nicht unermesslich hoch über, sondern tief verschüttet in uns selber liegt.«¹⁰

Religija treba da nas izbavi iz naših najozbiljnijih kriza, da u nama budi nadu i povjerenje u bolju budućnost. Bez povjerenja, ovog »sakramenta humaniteta«, nema životnog poleta. Gdje nema religiozno (to jest duboko) shvaćenog povjerenja, tamo prijeti demon neuroze. Individualna psihologija i religija najviše se dodiruju ukoliko je stvaranje zajednice njihova zajednička zadaća. Samo tu opet treba misliti na religiju imanencije, na religiju koja ne propovijeda transcendentnu stvarnost, već zakone života, među kojima je socijalni zakon najvažniji. Socijalni etos mora biti religiozan. To znači da čovjek čovjeka mora ljubiti »sub specie aeternitatis«, vječnom ljubavlju, koja ipak nije dar odozgo, nego koja dolazi iz nas samih. Ta religioznost nije vjera u jedan viši svijet, nego vjera u ono što bi moglo biti između čovjeka i čovjeka, ali što je nažalost samo vrlo rijetko ostvareno: »Urreligion des »Stirb und werde«, des Aufgehens im Du und Wir, des Sich-wiederfindens im Ganzen« — ukratko, nadkonfesionalna religija u smislu potrebnog uzgojnog odnosno terapijskog sredstva.

U istom duhu pisao je i sam Adler: »Zahtevi zajedničkog življenja ustvari su isto tako sami sobom razumljivi kao i zahtevi koje stavljaju na čoveka, na primer, klimatski uticaji, potreba zaštite od zime, zidanje stanova i sl. Mi vidimo prisilnost zajednice

¹⁰ Fr. Schulze-Maizier, Individualpsychologie und Religion. Str. 43.

— iako još u jednoj neshvaćenoj formi — i u religiji, gde osveštane društvene forme služe mesto razumne misli kao sredstvo za utvrđivanje zajednice.¹¹ Kako se vidi, sakralni je karakter religioznih oblika samo nadomjestak za »razumne misli«. Ili ispravnije: na ranim stupnjevima razvitka, gdje »razumne misli« tobože još ne djeluju, njihovu funkciju na svoj način vrši religija. Kod toga se ne smije zaboraviti da po Adlerovoj ideologiji religija ima samo *relativnu* vrijednost. Prije ili poslije moći će ljudi i bez nje ostvariti svoje ciljeve.¹² Neka govori o tom sam Adler:

»Wir sind mitten im Strom der Evolution und merken es ebensowenig, wie wir die Umdrehung der Erde merken. In dieser kosmischen Verbindung, wo das Leben des einzelnen Individuums ein Teil ist, ist das Streben nach siegreicher Angleichung an die Aussenwelt Bedingung. Selbst wenn man zweifeln wollte, dass schon am Anfang des Lebens das Streben nach Ueberlegenheit bestanden hat, der Lauf der Billionen von Jahren stellt es klar vor unsere Augen, dass heute das Streben nach Vollkommenheit ein angeborenes Faktum ist, das in jedem Menschen vorhanden ist. Etwas anderes kann uns die Betrachtung noch zeigen. Wir wissen ja alle nicht, welches der einzig richtige Weg ist. Die Menschheit hat vielfach Versuche gemacht, sich dieses Endziel der menschlichen Entwicklung vorzustellen...

Die beste Vorstellung, die man bisher von dieser idealen Erhebung der Menschheit gewonnen hat, ist der Gottesbegriff. Es ist gar keine Frage, dass der Gottesbegriff eigentlich jene Bewegung nach Vollkommenheit in sich schliesst als ein Ziel, und dass er dem dunklen Sehnen des Menschen, Vollkommenheit zu erreichen, als konkretes Ziel der Vollkommenheit am besten entspricht. Freilich scheint es mir, dass jeder sich seinen Gott anders vorstellt. Da gibt es wohl Vorstellungen davon, die von vornherein dem Prinzip der Vollkommenheit nicht gewachsen sind, aber zu seiner reinsten Fassung können wir sagen: hier ist die konkrete Fassung des Ziels der Vollkommenheit gelungen. Die Urkraft, die in der Aufstellung richtender religiöser Ziele so wirksam war, die zur Bindung der Menschheit aneinander führen sollte, war keine andere als die des als Errungenschaft der Evolution zu betrachtenden Gemeinschaftsgefühls und des Strebens aufwärts im Strome der Evolution. Natürlich gibt es eine Unzahl von Versuchen unter den Menschen, sich dieses Ziel der Vollkommenheit vorzustellen...¹³

Protiv ekstremnih tumačenja religije u smislu neuroze B. H. Streeter u samom časopisu za individualnu psihologiju tvrdi da je promašeno htjeti upoznati bit »religioznoga« na osnovi patoloških pojava, da između religije i neuroze nema ni bitne ni nužne veze, i da pojam o Bogu nikako nije »psihoneurotička projekcija« neza-

¹¹ A. Adler, Poznavanje čoveka. Osnove individualne psihologije. Preveli V. Dvorniković i M. Đurić. Beograd 1934, str. 80.

¹² »Adlers Wirkung ist die eines Revolutionärs... Sein Ziel: die Individualpsychologie zur Erzieherin der Menschheit zu machen, durch sie Politik und Religion — irgendeinmal — ersetzt zu wissen, dieses Ziel ist revolutionär...« M. Sperber, Alfred Adler. Der Mensch und seine Lehre. Ein Essay. München 1926, str. 9.

¹³ A. Adler. Der Sinn des Lebens. Wien und Leipzig 1933, str. 180 - 181. Riječi u tekstu ja ističem.

dovoljenih želja.¹⁴ Slično i F. Künkel izričito naglašuje da prava religija nije neuroza.¹⁵

Usprkos tome nešto poslije u istom časopisu F. Winkler postavlja pitanje: Kako je čovjek došao do uvjerenja da postoji Bog? Kako je došlo do religije? — te se za tumačenje tog pitanja poziva na neuroze, koje nastaju iz konflikta između težnje za moći i osjećaja malovrijednosti. Težnja za važenjem ne dopušta nesigurnosti. Zato najrazličnijim sredstvima vodi do »kompenzacije« ili »hiperkompenzacije«. Slična je bila situacija pračovjeka. U borbi s prirodnim silama i životinjama morao je on doći do mišljenja da je u odnosu prema cijeloj svojoj okolini malovrijedan. Ništa nije bilo naravnije nego da je tražio različita sredstva za svladavanje svoje malovrijednosti. U tom smislu treba shvatiti odnos u koji stupa čovjek prema svojoj neshvatljivoj i podmukloj okolini — pokornošću, molitvom, žrtvom itd. U tom smislu onda i tvrdi Winkler:

»Die individualpsychologische Betrachtung lehrt uns, dass tatsächlich die Religion ein dem Menschen innewohnendes Gefühl ist, aus dem Streben nach Geborgenheit entspringend, das einerseits sich als die Illusion einer Macht über die Naturgewalten und andererseits als die demütige Unterwerfung unter die Naturgewalten charakterisiert.« A malo prije: »... das Minderwertigkeitsgefühl, das Streben nach Macht und der aus dem Machtgefühle entspringende Hochmut sind die Wurzeln der Religion.«¹⁶

ZAKLJUČAK

Način na koji branitelji individualne psihologije određuju svoj stav prema religiji novi je dokaz za to kako se svojevoljno mogu postavljati teze po jednostranim prekonceptijama, i to pod krinkom naučne nepristranosti i objektivnosti. Pojam Boga i religije isključivo se tumače po njihovoj »vrijednosti« unutar sistema individualno-psihološkog uzgoja i individualno-psihološke terapije.

U pogledu uzgoja Adler ne drži puno do takozvane prirodne nadarenosti. Sva su velika djela po njegovu shvaćanju rezultat dobrog školovanja, odvažnog htijenja i ispravnog vježbanja. Najveću važnost treba polagati na rano i često svladavanje poteškoća. Nadarenost je takoreći određen stupanj duševne odvažnosti. — Pojam Boga je u individualnoj psihologiji samo kao konkretan oblik savršenosti, samo ideja koja izvrsno može igrati ulogu neshvaćene fiktivne svrhe, te na taj način služiti kao uspješno psihološko pomagalo u teškoćama života.

U pogledu individualno-psihološke metode liječenja spominjem samo da se nervozni simptomi svode na »najveću zajedničku mjeru«, u očekivanju da se tako stečena slika mora slagati

¹⁴ B. H. Streeter, Psychology and Religion. (Internationale Zeitschrift für Individualpsychologie. 2, 1924, [Nr. 6] str. 22 - 26.)

¹⁵ Poredi: J. Neumann, Ueber den IV. allg. ärztlichen Kongress für Psychotherapie in Bad Nauheim 12. - 14. April. (Internationale Zeitschrift für Individualpsychologie. 7, 1929, str. 305.)

¹⁶ F. Winkler, Die Individualpsychologie und die Wurzeln der Religion. (Internationale Zeitschrift für Individualpsychologie. 8, 1930, str. 421 i 420.)

s jednima stvarnim duševnim stanjem iz najranijeg pacijentovog djetinjstva. Prema tome se različna živčana oboljenja smatraju običnim neurozama djetinjstva, neurozama nad kojima je u toku godina podignuta vrlo razgranata nadgradnja. — Pri ispitivanju neurotičkih simptoma vraćaju se u drugoj perspektivi spomenute misli o svladavanju poteškoća odvažnim htijenjem i ustrajnim vježbanjem. Time se ujedno određuje smisao Boga i religije.

Upravo je neozbiljno kad Adler tvrdi da se egzistencija Boga ne može znanstveno dokazati. Uočujemo li cijeli kontekst, onda vidimo da Adler nije ni najmanje pokušao znanstveno opravdati svoju tvrdnju. Jedini mu je kriterij njegovo »antropocentričko stanovište«, njegova individualno - psihološka predrasuda. Međutim, pitanje o egzistenciji Boga nikako nije psihološko pitanje. Psihološki podaci mogu biti ishodište tog pitanja, ali o samoj egzistenciji Boga odlučuje metafizika.

Pojam religije što ga zastupa Schulze - Maizier potpuno je svojevoljno postavljen. To nije više onaj tradicionalni pojam, kako se obično i općenito shvaća religija.¹⁷ Tu imamo jedan čisto aprioristički elaborat u duhu novokantovske filozofije. Nema više ni zajedničkog ishodišta za raspravljanje o pojmu religije, jer je i tu kao kriterij jedino mjerodavna individualno - psihološka prekonceptcija. Jednostrano se insistira na jednom jedinom aspektu religioznosti, na aspektu koji nije ni prvi ni najvažniji, ali se zato nekritički i neopravdano zanemaruju njeni drugi aspekti. Nitko neće poreći da baš religija daje čovjeku najjače i najtrajnije motivacije. Ali to ne dolazi otud što bi ona bila samo »proizvod potrebe«, nego otud što nas ona po svom smislu spaja s izvorom života, s puninom stvarnosti u kojoj se svladavaju sve poteškoće i pobjeđuju sve sile. Religija je u prvom redu jedan ontološki odnos, jedna ozbiljna i sveta stvarnost koja nas obvezuje, odnos koji zahvata u zadnje dubine našeg bitka i koji veličanstveno presvođuje cijelu našu egzistenciju. U tom je i fundirana uspješnost religioznih motivacija. Samo je naučno bezakonje promatrati ovu činjenicu isključivo sa stanovišta jednog metodičkog stava, koji je opravdan samo u stanovitim granicama.

Sasvim ispravno kaže J. Donat da je individualna psihologija »nijemi ateizam«. Ona doduše još spominje »dragog Boga«, ali uvijek s izvjesnim omalovažavanjem. Božju egzistenciju ne

¹⁷ »Wenn nun in der Schule Adlers noch zuweilen von Religion die Rede ist, so geht aus den obigen Darlegungen hervor, dass der Begriff der Religion seines eigentlichen Inhalts beraubt ist, da ihm die Beziehung zu einem ausserweltlichen persönlichen Gott fehlt. An dessen Stelle tritt der unendliche Kosmos, innerhalb dessen der Mensch lebt als ein Glied in einem Organismus.« N. Seelhammer, Die Individualpsychologie Alfred Adlers. Dargestellt und kritisch untersucht vom Standpunkt der katholischen Moraltheologie. Düsseldorf 1934, str. 143.

priznaje ni Adler ni njegova škola.¹⁸ Spominju se doduše i »blizina Božja« i »sličnost Bogu«, i to razmjerno često. Ali kod toga treba zapamtiti da se ti pojmovi smatraju visokim idealima bez prave objektivne vrijednosti. Štoviše, ovaj je ideal osnova »nerвозnog karaktera«, dok se razvitak zdravog čovjeka ravna po »osjećaju zajednice« kao pravoј svrsi.¹⁹

U principu, dakle, individualna psihologija i psihoanaliza imaju isti stav prema religiji. I jedna i druga zabacuje objektivnu fundiranost i apsolutnu vrijednost religije. Kod toga se ne mogu pozivati na utvrđene činjenične podatke, već samo na svoje apriorističke prekonceptije, a time same sebe osuđuju.

L i t e r a t u r a

A. Adler, Ueber den nervösen Charakter. Grundzüge einer vergleichenden Individual-Psychologie.³ München 1928. Isti, Praxis und Theorie der Individualpsychologie. Vorträge zur Einführung in die Psychotherapie.⁴ München 1930. Prijevod pod naslovom: Individualna psihologija. Praksa i teorija. Prevela i uvodnu studiju napisala Ks. Atanasijević, Beograd 1937. Isti, Menschenkenntnis.⁴ Leipzig 1931. Prijevod pod naslovom: Poznavanje čoveka. Osnove individualne psihologije. Preveli V. Dvorniković i M. Đurić, Beograd 1934. Isti, Individualpsychologie. (Einführung in die neuere Psychologie.⁵ Herausgegeben von E. Saupe. Osterwieck 1931, str. 399-407.) E. Jahn — A. Adler, Religion und Individualpsychologie. Eine prinzipielle Auseinandersetzung über Menschenführung. Wien und Leipzig 1933 (Adlerov prinos pod naslovom »Religion und Individualpsychologie«, str. 58-92). A. Adler, Der Sinn des Lebens. Wien und Leipzig 1933.

Nekoliko uvoda u individualnu psihologiju: E. Wexberg, Handbuch der Individualpsychologie. München 1926 (dva sveska). W. O. Döring, Psychoanalyse und Individualpsychologie. Vorträge. Lübeck 1928. A. Brauchle, Psychoanalyse und Individualpsychologie.² Leipzig 1930. W. M. Kraneveldt, Die Psychoanalyse. Psychoanalytische Psychologie. Berlin-Leipzig 1930 (dobra karakteristika Adlerove individualne psihologije: str. 81-88). W. J. Ruttmann, Die Individualpsychologie der Wiener Schule. Langensalza 1931. E. Wexberg, Individualpsychologie. Eine systematische Darstellung.² Leipzig 1931. J. Donat, Ueber Psychoanalyse und Individualpsychologie. Innsbruck 1932. R. Dreikurs, Einführung in die Individualpsychologie. Leipzig 1933. N. Seelhammer, Die

¹⁸ J. Donat, Ueber Psychoanalyse und Individualpsychologie. Innsbruck 1932, str. 242.

¹⁹ »Der Zwangskranke . . . trachtet sich zu zeigen in der Form, in der er seinen Weg angetreten hat, als einer, der gottähnlich ist, der sich über alle anderen erhebt, der alle anderen entwertet. Er gestaltet so einen Ueberlegenheitskomplex in der Ueberdachung eines Minderwertigkeitskomplexes, und kommt sich als erhaben genug vor, da er nur durch den Zwang gehindert ist, seine Siegermission zu erfüllen.« A. Adler, Zwangsneurose. (Internationale Zeitschrift für Individualpsychologie. 9, 1931, str. 4.) — U tom smislu kaže A. Greenwood u svojoj analizi Miltonove ličnosti: »Miltons wahres Ziel kann als ein Gottähnlichkeitsstreben bezeichnet werden, der Ausdruck seines starken männlichen Protestes. Er will Gott auf Erden sein, »ein kleiner Gott«, in der Kindheit schon, wie er von Simson behauptet. Er täuscht vor, einem Gott zu dienen, in Wahrheit will er nur überall herrschen. Als Bote Gottes wird sein Machtstreben nur unterstützt. Seine Individualität will er mit aller Kraft verewigen, unsterblich machen.« A. Greenwood, John Milton. (Internationale Zeitschrift für Individualpsychologie. 8, 1930, str. 409.)

Individualpsychologie Alfred Adlers. Dargestellt und kritisch untersucht vom Standpunkt der katholischen Moraltheologie. Düsseldorf 1934. — O Adleru: M. Sperber, Alfred Adler. Der Mensch und seine Lehre. Ein Essay. München 1926. F. Birnbaum, Alfred Adler in memoriam. (Internationale Zeitschrift für Individualpsychologie. 15, 1937, str. 97 - 127; o Adleru radi cijeli dvobroj 3/4: str. 97 - 198.)

Specijalno o pitanjima individualne psihologije i religije: I. *Wilhelm*, Zur Psychologie des Aberglaubens. (Internationale Zeitschrift für Individualpsychologie. 2, 1924, [Nr. 4] str. 23 - 26.) R. *Pick*, Die Geschichte des Gemeinschaftsgefühls und der Unsterblichkeitsgedanke. (Isti časopis. 4, 1926, str. 300 - 303.) J. *Neumann*, Psychiatrische Seelsorge im Licht der Individualpsychologie.² Schwerin 1927. Isti, Zur Psychologie des anachoretischen Mönchtums. Anatole France: »Thais« als religionspsychologische Studie. (Internationale Zeitschrift für Individualpsychologie. 5, 1927, str. 50 - 62.) G. *Vorbrodt*, Religiöse Eupsychie im Lichte der Individualpsychologie. (Isti časopis, str. 438-450.) J. *Neumann*, Religiöse Erlösung und individualpsychologische Heilung. (Isti časopis. 6, 1928, str. 482 - 492.) F. *Winkler*, Die Individualpsychologie und die Wurzeln der Religion. (Isti časopis. 8, 1930, str. 417 - 421.) E. *Jahn*, Machtwille und Minderwertigkeitsgefühl. Eine kritische Analyse der Individualpsychologie. Berlin 1931. Isti, Menschenführung. Ueber Individualpsychologie und Seelsorge. München [1933].

Dr. Vilim Keilbach
sveučilišni docent